

*Неофіційний переклад,
управління зовнішніх комунікацій апарату ДПтС України,
207 34 36, 481 05 66, org@kvs.gov.ua, inter@kvs.gov.ua*

CPT/Inf (2013) 23

**ДОПОВІДЬ УРЯДУ УКРАЇНИ
ЗА НАСЛІДКАМИ ВІЗИТУ ДО УКРАЇНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОМІТЕТУ ПО
ЗАПОБІГАННЮ ТОРТУРАМ ТА НЕЛЮДСЬКОМУ, АБО ТАКОМУ, ЩО ПРИНИЖУЄ
ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЮ ЧИ ПОКАРАННЮ**

(СКІПТ)

1 - 10 ГРУДНЯ 2012

ЗМІСТ

Копія листа, що супроводжую звіт ЄКПТ	4
I. ВСТУП	5
A. Дати візиту та склад делегації	5
B. Контекст візиту та відвідані установи	6
C. Консультації, проведені делегацією	7
D. Зустрічне співробітництво	7
1. Співробітництво націлене на сприяння роботи делегації	7
2. Співробітництво спрямоване на ефективну імплементацію рекомендацій, розроблених Комітетом	9
E. Щодо дотримання статті 8 параграфу 5 Конвенції	10
II. Факти, виявлені під час візиту, та запропоновані дії	11
A. Ставлення до засуджених у виправних колоніях	11
1. Тортури та інші форми поганого поводження із засудженими чи підбурювання інших засуджених до поганого поводження з боку персоналу	11
2. Дії для боротьби з тортурами та іншими формами поганого поводження з засудженими	14
a) розслідування на вищому рівні та вдосконалення рівня етичного поводження серед персоналу пенітенціарної служби	14
b) покращення стосунків між засудженими та персоналом	15
c) роль медичного персоналу у протидії вчиненню поганого поводження	18
d) встановлення меж та покращення процесу навчання персоналу в області використання фізичної сили, "спеціальних засобів" та гамівної сорочки, а також забезпечення кращого фіксування (протоколювання) подій	20
e) забезпечення ефективного розслідування можливих випадків поганого поводження	21
f) розвиток ефективного національного превентивного механізму	25
B. Інші питання, що мають постійний характер	
1. Ситуація серед жінок та чоловік, засуджених до довічного позбавлення волі	26
2. Застосування дисциплінарних санкцій та сегрегативних мір	26
3. Медичне забезпечення засуджених, хворих на туберкульоз, при лікарні ВК № 89 (м. Дніпропетровськ)	32
4. Ситуація з Ю.Тимошенко в Центральній клінічній лікарні № 5 у м. Харків (далі – ЦКЛ №5 у м. Харків)	33

Копія листа, що супроводжує доповідь ЄКПТ

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОМІТЕТ ПО ЗАПОБІГАННЮ ТОРТУРАМ ТА НЕЛЮДСЬКОМУ АБО
ТАКОМУ, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЮ ЧИ ПОКАРАННЮ

пану Назару Кульчицькому
Уповноваженому представнику у справах
Європейського суду
Міністерство юстиції України
вул. Городецького, 13
01001, м. Київ, Україна

Страсбург, 20 березня, 2013

Шановний пане Кульчицький,

Предмет звернення: Візит до України Європейського комітету по запобіганню тортурам та нелюдському, або такому, що принижує гідність поведженню чи покаранню (ЄКПТ) у період з 1 по 10 грудня 2012 року

На виконання статті 10 параграфу 1 Європейської Конвенції про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню (далі – Конвенція), до цього листа додається Доповідь Європейського комітету по запобіганню тортурам та нелюдському, або такому, що принижує гідність поведженню чи покаранню (далі – Доповідь ЄКПТ), що підготовлена за наслідками інспекційного візиту в Україну у період з 1 по 10 грудня 2012 року. Доповідь схвалена на 80-му засіданні, яке проводилося у період з 4 по 8 березня 2013 року.

В Додатку №1 надаються різні рекомендації, коментарі, інформаційні запити, сформульовані ЄКПТ. Стосовно рекомендацій ЄКПТ, відповідно до статі 10 Конвенції, Комітет просить українську владу надати **протягом трьох місяців** відповідь щодо вжитих заходів для імплементації цих рекомендацій.

ЄКПТ сподівається, що буде можливим для української влади у своєму Звіті відреагувати на коментарі, сформульовані у Доповіді ЄКПТ, а також відповісти на інформаційні запити.

Посилаючись на питання, викладених у параграфі 8, ЄКПТ вирішив відкрити процедуру відповідно до статті 10 параграфу 2 Конвенції. Про це буде повідомлено в окремому листі.

ЄКПТ також просить, щоб українська відповідь супроводжувалась англійським чи французьким перекладом. Було б також бажано отримати копію відповіді у електронному варіанті.

Якщо у Вас виникнуть будь-які питання стосовно доповіді ЄКПТ чи подальшої процедури, звертайтеся до мене.

З повагою,

Латіф Хусейнов

Президент ЄКПТ

I. Вступ

A. Дати візиту та склад делегації

1. Відповідно до статті 7 Європейської Конвенції про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі – Конвенція), делегація ЄКПТ відвідала Україну у період з 1 по 10 грудня 2012 року у рамках "необхідності через певні обставини" (див. стаття 7, параграф 1 Конвенції).¹

2. До делегації увійшли наступні члени ЄКПТ:

- Латіф ХУСЕЙНОВ, Президент Комітету (Голова делегації)
- Марія ДЕФІНІС ГОЯНОВИЧ
- Ільвія ПУЧЕ
- Вінсент ТСІС

Делегацію супроводжував Джонан Фрестедт, представник Секретаріату ЄКПТ та інші члени делегації ЄКПТ:

- Алан МІТЧЕЛЛ, доктор, колишній керівник Департаменту охорони здоров'я Тюремної служби Шотландії (Велика Британія), експерт
- Деніс Даніленко (перекладач)
- Вадим Кастеллі (перекладач)
- Дмитро Копилов (перекладач)
- Лариса Сич (перекладач)

B. Контекст візиту та відвідані виправні колонії і заклади

3. Головною метою візиту делегації ЄКПТ була перевірка умов тримання засуджених, а також відношення персоналу до засуджених (включаючи засуджених до довічного позбавлення волі) в виховних колоніях. С цією метою делегація відвідала чотири виправні колонії, які географічно розміщені у Дніпропетровській, Харківській та Вінницькій областях. Делегація зробила повторний візит у Дніпропетровську виправну колонію № 89 у Дніпропетровській області (далі – ВК №89), де поводження із засудженими з боку персоналу викликало найбільшу стурбованість делегації ЄКПТ під час попереднього візиту у 2009 році. В Харківській області делегація відвідала Олексіївську виправну колонію №25 для чоловіків (далі – ВК №25) та Качанівську виправну колонію № 54 для жінок (далі –ВК№54). Делегація ЄКПТ знову ознайомилась із ситуацією щодо тримання жінок, засуджених до довічного позбавлення волі, у ВК №54, а також відвідала Юлію Тимошенко, що на момент візиту перебувала в Центральній клінічній лікарні №5 Укрзалізниці» в Харкові (далі – ЦКЛ №5).² У Вінницької області делегація відвідала Стрижавську виправну колонію №81 для чоловіків (далі – ВК №81).

4. На момент візиту у ВК № 89³ трималося 834 засуджених (при загальному ліміту наповнення у 1250 місць), з яких 38 осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, та 44 засуджених трималися у відділенні максимального рівня безпеки чи у дільниці посиленого контролю в у відділенні максимального рівня безпеки. У лікарні для засуджених, хворих на туберкульоз, при ВК №89 трималося 364 пацієнта при загальному ліміті наповнення у 800 місць.

ВК №25 середнього рівня безпеки для неодноразово засуджених жінок, розташована у північній

¹ Усі попередні Доповіді ЄКПТ щодо інспекційних візитів в Україні, а також відповідні відповіді Уряду України знаходяться у публічному доступі на веб-сторінці ЄКПТ www.cpt.coe.int.

² Ситуація з жінками, засудженими до довічного позбавлення волі, у ВК № 54 вперше була досліджена протягом періодичного візитів ЄКПТ в Україну в 2005 році. Щодо Ю. Тимошенко, під час періодичних візитів ЄКПТ у 2011 році Комітет дослідив рівень медичного догляду Ю.Тимошенко під час її перебування Київському слідчому ізоляторі.

³ Короткий опис цієї установи Ви знайдете у параграфі 118 доповіді щодо візиту 2009 року (СРТ/Inf(2011) 29).

частині міста Харків (Дзержинський район). Перша будівля була збудована у 1959 році. На момент візиту при загальному ліміту наповнення у 1 476 місць в неї трималося 1 611 засуджених. *ВК №54* розміщена у північній частині міста Харків (Комінтернівський район). Перші засуджені прибули до цієї виправної колонії у 1944 році. У 1957 році вона була перепрофільована у виправно-трудова колонією для жінок. Тепер ця установа існує як виправна колонія з мінімальним рівнем безпеки для жінок, які раніше вже відбували покарання. У виправній колонії існує окреме відділення із середнім рівнем безпеки для жінок, засуджених до довічного позбавлення волі. На момент візиту в колонії трималося 920 жінок з лімітом наповнення 820 місць (у тому числі 21 жінка, засуджені до довічного позбавлення волі).

ВК № 81 розміщена у селі Стрижавське біля міста Вінниця. Ця колонія з середнім рівнем безпеки призначена для неодноразово засуджених чоловіків. Вона почала діяти наприкінці 50-х років. При загальному ліміту наповнення у 1249 місць (у тому числі 100 місць у лікарні при *ВК №81*) на момент візиту там трималося 1118 засуджених (у тому числі 87 пацієнтів).

C. Консультації, проведені делегацією

5. Наприкінці візиту у 2012 році делегація ЄКПТ зустрілася з Інною Смеляною, першим заступником Міністра юстиції України, Виконуючим обов'язків Міністра юстиції України та Олександром Лісцковим, Головою Державної пенітенціарної служби України (далі – ДПтС України). ЄКПТ також відмічає присутність Валерії Лутковської, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі - Уповноважений).

Також, делегація ЄКПТ провела робочі консультації з Віктором Пшонкою, Генеральним Прокурором України, та Григорієм Середою, заступником Генерального Прокурора України.

Під час візиту делегація ЄКПТ також зустрілася з представниками неурядових організацій та іншими зацікавленими сторонами.

Повний перелік національних органів влади та організацій, з якими зустрілася делегація ЄКПТ, надається у додатку II цієї Доповіді.

D. Співробітництво

1. Співробітництво, що сприяло роботі делегації ЄКПТ

6. Під час візиту делегація ЄКПТ отримала надзвичайне сприяння своїй діяльності з боку центральних органів влади. ДПтС України поінформувала всі органи і установи, що належать до її сфери управління, про мандат делегації ЄКПТ. Делегації ЄКПТ був наданий актуальний список виправних колоній і установ, та всі необхідні документи-дозволи для полегшення роботи представників ЄКПТ. ЄКПТ висловлює свою вдячність за допомогу Назару Кульчицькому, Уповноваженому по справам ЄКПТ від Українського Уряду.

7. Проте рівень співпраці з боку персоналу виправних колоній можна описати як неоднозначне.

У Дніпропетровській та Вінницькій областях делегація ЄКПТ отримала відносно швидкий доступ до *ВК №89* та *ВК №81*, та до потрібної документації. Крім того, інформаційні запити делегації ЄКПТ відразу задовольнялися. У той же час викликає турботу той факт, що персонал *ВК №81* намагався довідатися про інформацію, надану засудженими членам делегації ЄКПТ. Персоналу виправної колонії було також пораджено мати таких особливих заляканих засуджених, які були б обережними щодо подальшого спілкування у майбутньому з експертами делегації ЄКПТ.⁴

⁴ Декілька засуджених у лікарні *ВК № 89* також надали свідчення про подібні дії з боку персоналу виправної колонії.

У Харківській області рівень сприяння делегації ЄКПТ був найгіршим з часів першого візиту ЄКПТ в Україну у 1998 році. Делегація ЄКПТ довго чекала на доступ до ВК №54 і ВК №2, який виявився особливо безпрецедентно старанним, тривалим з надмірно вимогливою перевіркою безпеки (протягом години на другий день візиту до ВК №54). Крім того, засуджені нібито були проінструктовані персоналом виправної колонії чи іншими засудженими, які мають окрему роль допомагали персоналу, не скаржитись або навіть не спілкуватись з членами делегації ЄКПТ; засуджені, які не виконували згадані інструкції, підлягали покаранню з боку керівництва виправної колонії (наприклад, більш довгий робочий час у майстернях, суворіше дисциплінарна ізоляція у ВК №54, чи навіть жорстоке тілесне покарання у ВК №25).

Деякі засуджених фізично не мали можливість спілкуватися з делегацією ЄКПТ (або за допомогою інших засуджених, які нібито були проінструктовані поводити себе таким чином, або вони були змушені брати участь у деяких заходах). У ВК №25 персонал виправної колонії намагався перешкодити встановленню довірливих стосунків між засудженими та делегацією ЄКПТ (постійні перерви в інтерв'ю з боку персоналу виправної колонії). До того ж засуджені повідомили делегації ЄКПТ, що по прибутті у ВК №25 їх поінформували про відео- та аудіоспостереження підчас їх перебування в цій виправній колонії. В той же час делегацію ЄКПТ поінформували про відео-спостереження тільки в приміщеннях ДІЗО. У засуджених були підстави вважати, що делегація ЄКПТ неспроможна забезпечити конфіденційність спілкування з ними. У ВК №54 персонал виправної колонії та засуджені, які допомагають персоналу, вочевидь розпитували засуджених, які спілкувалися з делегацією ЄКПТ (у тому числі жінок, засуджених до довічного позбавлення волі), про що йшлося у розмові з експертами. На додаток персонал виправної колонії надав делегації ЄКПТ недостовірну інформацію з деяких питань (наприклад, використання відео-спостереження в приміщенні ЦКЛ №5 у м.Харків, де перебуває Ю.Тимошенко).

ЄКПТ наголошує, що зазначені вище дії у цьому параграфі цілком порушують положення Конвенції. ЄКПТ закликає українські влади зробити рішучі кроки для запобігання подібних дій під час наступних візитів до України.

ЄКПТ також хотів би отримати детальне роз'яснення від української влади щодо використання відео-спостереження у виправних колоніях, у тому числі копії відповідних нормативно-правових актів.

8. У ВК № 25 та ВК №81 загальна атмосфера була напруженою та атмосфера залякування була очевидною протягом усього візиту. Багато опитаних засуджених виявляли занепокоєння та страх щодо репресивних дій після візиту делегацій ЄКПТ з боку персоналу виправної колонії чи засуджених, що допомагають персоналу. Деякі з цих засуджених були нібито залякані персоналу виправної колонії з моменту першого спілкування з делегацією ЄКПТ.

Наприкінці візиту делегація ЄКПТ висловлювала занепокоєння щодо безпеки опитуваних нею засуджених та пропонувала вжити термінових заходів, навіть на вищому рівні, щодо протидії залякуванню та репресій проти згаданих засуджених, та поінформувати весь персонал виправних колоній, що всі подібні правопорушення будуть суворо наказуватися.

У своєму листі від 18 січня 2013 року українська влада зазначила, що з огляду на забезпечення безпеки опитаних делегацією засуджених, увага усього пенітенціарного персоналу спрямована на дотримання нових етичних стандартів.⁵

У той самий час ЄКПТ було поінформовано, що в контексті вимог, викладених у параграфі 11 та 35, органи прокуратури не знайшли жодних доказів того, що деякі засуджені були попередньо

⁵ Детальніше, див. параграф 19

проінструктовані не скаржитися членам делегації ЄКПТ, або свідчення залякування засуджених можливими репресивними діями через скарги членам делегації ЄКПТ. Це не розвіяло занепокоєння ЄКПТ. Деякі засуджені розповіли, що персонал виправної колонії обізнаний про їх скарги до членів делегації ЄКПТ, і що вони зіткнулися з негативними наслідками (включаючи "шкоду їхньому здоров'ю"). Під час візиту була отримана інформація стосовно інцидентів із засудженими, що трапилися з ними після попередніх візитів делегації ЄКПТ, обумовлює страхи схвильованих засуджених.⁶ Крім того, за наслідками чергового візиту в Україні у 2012 році ЄКПТ продовжує отримувати інформацію щодо залякування засуджених з боку персоналу виправних колоній (у тому числі, погрози фізичної розправи)⁷ у зв'язку з їх спілкуванням з делегацією та послідуєчих розслідувань в цих виправних колоніях після візиту делегації ЄКПТ.

Шлях до вирішення цього питання простягається крізь зобов'язання, покладені на національні органи влади, здійснювати співробітництво з ЄКПТ у частині застосування Конвенції (стаття 3). Тому, якщо ЄКПТ отримує інформацію про деякі інциденти, випадки будь-якого залякування чи репресивні дії проти особи до чи після контакту з представниками її делегації, це становить підставу для повноваження ЄКПТ з оприлюднення заяви про порушення.⁸ Комітет далекий від переконання, що українська влада зробила всі необхідні кроки щодо попередження цих дій. Отже, тому було вирішено відкрити процедуру відповідно до статті 10, параграф 2 Конвенції у з цього приводу.⁹

2. Співробітництво, спрямоване на ефективну імплементацію рекомендацій ЄКПТ

9. Принципи співробітництва, викладені у статті 3 Конвенції, передбачають вжиття рішучих заходів відповідно до рекомендацій ЄКПТ. У попередніх доповідях ЄКПТ вже була висловлена схвильованість щодо поведінки із засудженими у деяких виправних колоніях і відповідно розроблено декілька рекомендацій щодо існуючих проблем. Позитивний розвиток у цьому відношенні спостерігаються у ВК №89. Однак, позитивні тенденції затьмарюються одержаною інформацією з інших відвіданих виправних колоній, де питання поганого поведінки із засудженими дуже серйозне.

Ситуація із засудженими до довічного позбавлення волі є темою довготривалого діалогу між ЄКПТ та українською владою. Під час візиту 2012 року делегація ЄКПТ отримала свідчення щодо поліпшення умов тримання жінок, засуджених до довічного позбавлення волі. Однак, ключові рекомендації, надані ЄКПТ у минулому щодо чоловіків, засуджених до довічного позбавлення волі залишаються не виконані.

⁶ У якості прикладу, засуджений, з яким спілкувалися у 2005 і у 2012 роках, повідомив про його суворе побиття після від'їзду делегації ЄКПТ у 2005 році. Під час побиття і нанесення ударів, його примушували кричати іншим засудженим, що він не буде більше скаржитися ЄКПТ. В іншому випадку опитаного засудженого відразу після візиту ЄКПТ у 2009 році було переведено в іншу колонію, де він напевно зазнавав побиття після того, як поскаржився делегації ЄКПТ.

⁷ ЄКПТ отримала скарги щодо співучасті представників міліції у цих діях.

⁸ Дивиться, *inter alia*, параграф 7 доповіді ЄКПТ у 2005 році під час візиту до України (CPT/Inf (2007) 22) та параграф 40 19-ої Щорічної доповіді

⁹ Стаття 10, параграф 2 повідомляє про наступне: "Якщо Сторона відмовляється від співпраці або відмовляється поліпшити ситуацію у світлі рекомендацій Комітету, Комітет, після надання цій Стороні можливості повідомити свою думку, може більшістю у дві третини голосів своїх членів прийняти рішення про оприлюднення заяви з цього приводу".

Е. Негайні зауваження згідно Статті 8, параграфу 5 Конвенції

10. Наприкінці зустрічі у Києві делегація ЄКПТ презентувала попередні зауваження Першому заступнику Міністра юстиції України, Виконуючому обов'язки Міністра юстиції України і Генеральному прокурору України. У цьому контексті делегація ЄКПТ, посилаючись на статтю 8, параграфу 5 Європейської Конвенції по запобіганню тортурам та нелюдському, або такому, що принижує гідність поводженню чи покаранню (далі – Європейська Конвенція), вимагає провести негайне розслідування ситуації, що склалася із засудженими, які тримаються у ВК №25 і ВК №81. В обох виправних колоніях тримання засуджених викликає у делегації ЄКПТ велике занепокоєння.

Делегація ЄКПТ звертається з наступним:

- i. органам прокуратури провести на національному рівні негайне розслідування ситуації, що склалася з триманням засуджених в обох виправних колоніях;
- ii. компетентні органи української влади мають вжити превентивних заходів стосовно припинення поганого поводження із засудженими з боку персоналу або інших засуджених за підбурюванням персоналу у цих двох виправних установах. Це має також включати регулярне інформування всього персоналу двох виправних колоній про принцип "нульової толерантності" до випадків поганого поводження;
- iii. делегація звертається з проханням надати протягом одного місяця ЄКПТ попередні результати згаданого вище розслідування, включаючи інформацію з вжитих/запланованих превентивних заходів.

Зазначені вище зауваження вже були викладені у листі Президента ЄКПТ від 19.12.2012.

11. Листом від 18.01.2013 українська влада поінформувала ЄКПТ про висновок розслідування порядку тримання засуджених у ВК №25 і ВК №81 та вжиті заходи, а також інформацію про ситуацію з триманням Ю. Тимошенко. ЄКПТ врахує зазначену інформацію у своїй Доповіді.

II. ФАКТИ, ВИЯВЛЕНІ ПІД ЧАС ВІЗИТУ ТА ЗАПРОПОНОВАНІ ЗАХОДИ

A. Тримання засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях

1. Тортури та інші форми поганого поводження з боку персоналу

12. У Дніпропетровській області делегація вже здійснювала інспекційний візит ВК№81 у 2009 році. На той час було делегацією було отримано від засуджених численні скарги на випадки поганого поводження, а декілька – тортури, з боку персоналу, особливо у секторі максимального рівня безпеки.¹⁰

За наслідками візиту до зазначеної ВК №81 у 2012 році делегація ЄКПТ відзначила значне покращання у ставленні персоналу виправної колонії до засуджених осіб. Керівні органи пенітенціарної служби і прокуратури, на центральному і регіональному рівнях, уважно поставилися до проблеми тримання засуджених у секторі максимального рівня безпеки і вже є певні результати. Більшість засуджених, з якими спілкувалась делегація ЄКПТ, відзначили значні покращання у відношенні до них з боку персоналу виправної колонії, особливо після звільнення деяких працівників або їх передислокації в інше місце роботи після візиту ЄКПТ. Делегація ЄКПТ вітає цей факт.

¹⁰ Більш детально інформація викладена у параграфі 78 Доповіді ЄКПТ за наслідками візиту у 2009 році (CPT/Inf (2011))

13. Засуджені інформували про жорстокий випадок, що відбувався 5 липня 2011 року у секторі максимального рівня безпеки у приміщеннях камерного типу (ПКТ). Засуджених допитував персонал загону спеціального призначення¹¹ з використанням надмірної фізичної сили та "спеціальних засобів" (наприклад, дубинки). Члени загону спеціального призначення, які були одягнені у спеціальних захисне спорядження і шоломи, без ідентифікаційних номерів на одязі, змусили всіх засуджених вийти з камер і стати обличчям до стін або лягти на підлогу у коридорі прогулянкового дворика. Після чого стали бити засуджених ногами або кийками. Також треба відмітити, що адміністрація провела розслідування скарг засуджених на побиття і повідомила, що ніяких інцидентів взагалі не було.

14. Незважаючи на це, делегація ЄКПТ почула багато свідчень про побиття засуджених працівниками оперативної служби і служби нагляду і безпеки, включаючи інших засуджених за підбурюванням персоналу, особливо у ВК №89. Скарги на погане поводження включали загалом: побиття кулаками і ногами, дубинками тощо. Член делегації ЄКПТ, фахівець з медицини, здійснив огляд ознак травм, що співпадали зі свідченнями постраждалих засуджених.

Новий начальник ВК №89 був обізнаний з проблемами поведінки персоналу виправної колонії по відношенню до засуджених і висловив тверду прихильність викоринити випадки поганого поводження. Приступивши до своїх обов'язків, він одразу ж повідомив всьому персоналу виправної колонії, що будь який випадок поганого поводження буде розглядатися прокуратурою. Начальник ВК №89 наголосив, що його загальний підхід до вирішення проблеми - це приділяти особливу увагу середньо і довгостроковим заходам, спрямованих на поступовій зміни менталітету серед персоналу виправної колонії і розвитку нових робочих методів, ніж використовувати одноразові рішення (наприклад, звільнення).

15. У Харківській області делегація ЄКПТ стикалася с проблемами оцінки достовірності свідчень засуджених, які хвалили персонал відвіданих виправних колоній згідно інструкцій самого персоналу або засуджених з числа залучених до господарчого обслуговування¹².

Незважаючи на це, делегація ЄКПТ отримала враження, що поводження з засудженими у ВК №54 не є головною проблемою. Взагалі не було отримано жодних скарг від жінок, засуджених на довічне позбавлення волі, щодо поведінки персоналу виправної колонії у відділенні середнього рівня безпеки. Тільки декілька скарг на погане поводження надійшло від жінок, які відбували покарання в інших відділеннях зазначеної виправної колонії. Ці випадки склалися з ляпанців і образ чоловіків з числа персоналу виправної колонії в головному внутрішньому дворі, або в інших приміщеннях. Більшість із числа засуджених повідомили делегації ЄКПТ про застосування фізичної сили з боку персоналу виправної колонії до Ю.Тимошенко протягом її перевезення 20 квітня 2012 року до ЦКЛ №5 у м. Харків. Жінки навіть до сих пір пам'ятають її крики, коли Ю. Тимошенко вивозили ввечері з виправної колонії. Окремо, вже в Центральній клінічній лікарні №5 у м. Харків Ю. Тимошенко заявила експертам ЄКПТ, що персонал бив її, головним чином, в область живота та викручував руки.¹³

16. Ситуація із триманням засуджених у ВК №25 викликає велике занепокоєння у делегації ЄКПТ. Дуже багато скарг поступило на погане поводження з боку працівників виправної колонії і/або інших засуджених за підбурюванням самого персоналу. Ці випадки були такими жорстокими, що їх можна класифікувати як тортури (наприклад, надмірне побиття, іноді у комбінації з обливанням засуджених водою під натиском з брандспойтів¹⁴; занурення голів засуджених в воду до моменту удушення; використання наручників для побиття молотком; звалтування іншими засудженими за підбурюванням персоналу). Зазначене погане поводження, головним чином, спричинялося з боку працівників оперативної служби в приміщеннях адміністративних будівель, або з боку інших

¹¹ Підрозділ спеціального призначення. Цей підрозділ часто визначають, "спецназ"

¹² Параграф 7

¹³ Зазначене питання є предметом діалогу між ЄКПТ і українською владою (параграф 37 і 38)

¹⁴ брандспойт

засуджених з числа господарського обслуговування виправної установи. Також засуджені піддавалися тортурам в камерах дисциплінарних ізоляторів (ДІЗО), приміщеннях камерного типу (ПКТ), або в першому прогулянковому дворіку ДІЗО/ПКТ, де радіо включалося на повну голосність, щоб не було чути криків засуджених.

17. У ВК №81 делегація ЄКПТ знайшла свідчення, що засуджені регулярно піддавалися фізичному поганому поводженню з боку працівників оперативної служби і служби нагляду і безпеки, включаючи працівників старшого керівного складу, та/або інших засуджених, залучених до господарського обслуговування, за підбурюванням персоналу. Засуджені скаржилися на побиття персоналом виправної колонії та/або засудженими, залученими до господарського обслуговування, кулаками/ногами, дерев'яними кийками або кийками папером/обмотаними плівкою для харчових продуктів, дерев'яними веслами в адміністративних будівлях оперативної служби, в "штабі" виправної установи або на контрольно-пропускному пункту №2 (КПП №2). Деякі випадки можна класифікувати як тортури (наприклад, надмірне побиття, обливання засуджених водою під натиском з брандспойтів при відкритих дверях приміщення у зимовий період).

У ВК №81 засуджені "завалили" делегацію ЄКПТ скаргами, що їх пристібають наручниками к металевій стійці, яка розташована в приміщенні КПП №2 ("обезьянник")¹⁵, заставляють прикутими приймати їжу з миски на підлозі ("як собак"), відмовляють у відвідуванні туалетної кімнати. Також, були отримані скарги щодо одиночного тримання протягом декількох днів в пустій камері (з наручниками на руках), що розташована у підвальному приміщенні лікарні при ВК №81¹⁶.

У деяких випадках застосовувалася фізична сила з боку групи "швидкого реагування" з числа персоналу виправної колонії, коли засуджені відмовлялися проходити повний обшук у коридорах приміщень¹⁷.

У деяких випадках делегація ЄКПТ провела медичні обстеження засуджених та виявила певні обґрунтовані свідчення їх скарг. В зв'язку з цим, делегація ЄКПТ зробила ряд фотографій предметів, які були знайдені біля адміністративної будівлі оперативної служби і які повністю підпадають під опис, даний засудженими (див. додаток III). Пояснення адміністрації ВК №81, що згадані предмети використовуються як підставки для рослин, делегація вважає не дуже переконливими.

18. У делегації ЄКПТ склалося враження, що погане поводження із засудженими з боку персоналу ВК №81 і ВК №25 є невід'ємною частиною підтримання порядку виправних колоній. Також персонал виправної колонії залучає до цього групу з числа засуджених, мета яких змушувати інших засуджених бути покірними з моменту прийому до виправної колонії. В обох виправних колоніях, за свідченнями засуджених, період прийому до виправної колонії вважається дуже травматичним досвідом. Засуджені мають виконувати різні роботи впритул до виснаження, незважаючи на їх стан здоров'я, і піддаються різним провокаціям з боку персоналу виправної колонії (мийка підлоги або туалетів після того, як персонал їх забруднить). Засуджені, які відмовляються або не в змозі виконувати "розпорядок дня" піддаються діям, вказаним у пунктах 16 і 17. Такі особи вважаються на думку персоналу виправної колонії небезпечними, і мають високий ризик піддаватися фізичному поганому поводженню з боку працівників виправної колонії і/або інших засуджених за підбурюванням самого персоналу протягом всього періоду перебування в цих виправних установах.

¹⁵ російською - обезьянник

¹⁶ зазначені приміщення фактично призначені для перебування осіб протягом кількох годин, фактично обладнані однією лавкою для сидіння

¹⁷ до цих груп залучаються персонал ВК №81 для вирішення нагальних питань безпеки після отримання сигналу тривоги. Члени групи мають бути одягнені у шоломи, підшоломники, мають при собі дубинки. На одязі немає жодного ідентифікаційного номеру

Особливе занепокоєння викликають скарги деяких засуджених, що вони були проінструковані персоналом виправної колонії ображати та піддавати тиску інших засуджених. Згаданим засудженим особам персонал виправної установи, в разі відмови виконувати його розпорядження, погрожував у відмові можливості отримання умовно-дострокового звільнення, або залишали беззахисними від образ та побиття іншими засуджених або самим персоналом виправної колонії. Наприклад, в одному випадку засудженого, який за попередньої домовленістю з персоналом виправної колонії, здійснив напад на іншого засудженого, в обмін за що послугу перевели в іншу виправну колонію.

2. Заходи для припинення тортур або інших форм поганого поводження

a. внесення змін на високому рівні та розвиток етичної культури пенітенціарного персоналу

19. У своєму листі від 18.01.2013 українська влада інформувала ЄКПТ, що за наслідками візиту делегації ЄКПТ у 2012 році було вжито низку заходів з метою покращання та розвитку професійної етики персоналу ДПтС України, спрямованої на дотримання прав засуджених.

Більш точніше, Кодекс Етики Пенітенціарного Персоналу був прийнятий 19.12.2012 з врахуванням принципів Європейського Кодексу Етики В'язничного Персоналу¹⁸ та розповсюджений всьому персоналу ДПтС України. Новий Кодекс Етики містить принципи обов'язків персоналу виправних колоній, включаючи працівників оперативної служби, в будь-яких обставинах не бути толерантними до випадків тортур або інших форм поганого поводження.¹⁹ Також українська влада інформувала ЄКПТ про перелік заходів від 25.12.2012, спрямованих на посилення правового захисту засуджених та осіб, узятих під варту. Ці заходи включають посилення обізнаності осіб на підставі міжнародних стандартів з відповідного тримання засуджених.

20. ЄКПТ вітає ці заходи. Однак, Комітет наголошує на виявленні посиленої пильності до ситуації у деяких виправних колоніях. Факти свідчать, що поведінка персоналу ВК №89 трималась на пильному моніторингу не співпадала з покращаннями, які спостерігалися протягом візиту у 2012 році. У світлі отриманих даних делегацією ЄКПТ ситуація у ВК №25 і ВК №81 потребує пильної уваги та заходів у майбутньому.

21. ЄКПТ закликає українську владу вжити всіх необхідних заходів для припинення тортур або інших форм поганого поводження у виправних колоніях, а саме:

- - продовжити розвивати, розповсюджувати і контролювати виконання стандартів і інструкцій, та інших зобов'язань пенітенціарного персоналу у відповідності до тримання засуджених в місцях позбавлення волі. Всі члени пенітенціарного персоналу мають чітко поінформовані, включаючи період їх первинного навчання або підвищення кваліфікації, що вони ніколи не будуть в будь-яких обставинах спричиняти, підбурювати або погоджуватись на тортури або інші форми поганого поводження, навіть за приказом вищого керівництва. Напроти, пенітенціарний персонал має поважати і захищати фізичну, сексуальну і психологічну цілісність засуджених всіх без винятку засуджених, включаючи напади з боку інших засуджених.²⁰ Належну поведінку працівників пенітенціарних установ щодо особистого спілкування з ув'язненими треба заохочувати, особливо коли це стосується протидії іншим колегам вчиняти дії поганого поводження із засудженими та задіювати відповідні канали інформування про такі неправомірні дії колег. Це передбачає

¹⁸ Рекомендація Комітету Міністрів PE REC (2012) 5 від 12.04.2012

¹⁹ Параграфи 3.4.1, 4.2.1 і 4.2.4 Нового Кодексу Етики

²⁰ Положення 12 і 13 Європейського кодексу етики пенітенціарного персоналу

наявність чіткої вертикалі інформування, а також здійснення захисних заходів для

інформаторів, як і прийняття концепції "законослухняний громадянин";

- організація належної пильності стосовно ситуації із засудженими, які відбувають кримінальне покарання у ВК №25 і ВК №81; а також чіткої інформованості керівного персоналу виправних колоній, включаючи працівників оперативної служби і служби охорони, нагляду і безпеки, про несення особистої відповідальності за вчинення, сприяння чи підбурювання на будь-які дії поганого поведження з засудженими;

- підтримка нового керівного складу ВК №89 у його діях з викорінення випадків поганого поведження із засудженими з боку персоналу виправної колонії або інших засуджених за підбурюванням персоналу виправної колонії, особливо у лікарні при ВК №89;

- впевнитися, що керівний склад ВК №54 регулярно інформує персонал виправної колонії, який працює у житлових приміщення засуджених жінок, що будь-які форми поганого поведження з засудженими (включаючи вербальні образи) неприпустимі;

- покращити програму навчання працівників груп спеціального призначення у виправних колоніях, спрямованої на визначення застосування фізичної сили і "спеціальних засобів" тільки у крайньому випадку відповідно до вимог рівня безпеки, і ніколи у якості покарання.

ЄКПТ також бажає наголосити, що заперечує проти носіння в'язаних шапок (з прорізами для очей) членами групами спеціального призначення у межах виправних колоній. Комітет признає, що через оперативні підстави і норми безпеки носіння захисних шоломів персоналом виправної колонії можливо є необхідним. Однак, необхідно для подальшої ідентифікації офіцерів було можливо для відповідних органів влади і засуджених не тільки через відмінний знак, але й чіткий ідентифікаційний номер на кожному одязі/шоломі. Також застосування захисного шолому необхідно реєструвати (кожна з тактичних камер з відеозапису має бути встановлена на кожному із захисних шоломів). ЄКПТ рекомендує українській владі вжити необхідних заходів у світлі зазначених вище зауважень.

Комітет також бажає отримати копію нормативно-правових актів з функціонування груп спеціального призначення у виправних колоніях.

b. поліпшення стосунків персонал-засуджених

22. Деякі працівники, з якими зустрілися експерти ЄКПТ протягом 2012 року, вважали, що випадки поганого поведження у виправних колоніях мають вирішуватися одночасно зі значною зміною стосунків між персоналом і всіма засудженими. Таким чином, були зроблені деякі спроби персоналу виправних колоній взаємодіяти із засудженими різних категорій у ВК №89, включаючи засуджених, які тримаються у секторі максимального рівня безпеки (наприклад, "персонал розмовляє з нами і ставився до нас як людських істот" як було підкреслено деякими засудженими).

В той же час, делегація ЄКПТ відмітила, що взаємовідношення персонал-засуджені були обмежені; відношення до засуджених з боку персоналу виправних колоній можна вважати як мілітаристський. Керівний персонал виправних колоній розмовляв із засудженими тільки видаючи накази, рідко намагаючись вибудувати якийсь діалог між ними. Засуджені були зобов'язані стояти уважно перед ними і чекати на звернення до них персоналу виправних колоній, або докладати у підлеглий манері. Особливо це спостерігалось у ВК №25, де персонал виправної колонії демонстрував належну слухняну поведінку засуджених, коли вистроїв засуджених з руками по швах у дворі під дощем, і їх одноголосною відповіддю "ні" на запитання персоналу виправної колонії, чи є будь-які скарги.

Не дивно, що засуджені у розмові з делегацією ЄКПТ повідомили, що єдиним їх засобом привернути до себе увагу персоналу виправної колонії – це оголосити голодування або зробити членоушкодження.

На думку ЄКПТ, головний підхід у взаємовідносинах між персоналом і засудженими має бути фундаментально змінений. **Комітет рекомендує українській владі вжити заходів з покращання процедури добору персоналу і професійної підготовки всього пенітенціарного персоналу з метою його підготовки адаптуватися до нових взаємовідносин із засудженими, ніж продовжувати використовувати статистичний підхід до дотримання безпеки і розпорядку дня виправної колонії.²¹ Особливі заходи мають бути враховані при підготовці спеціалізованого навчання персоналу, який працює із окремими категоріями засуджених (наприклад, жінки, засуджені до довічного позбавлення волі; засуджені, які відбувають покарання у секторах максимального рівня безпеки, особи із специфічним вадами здоров'я тощо).**

23. Той факт, що персонал при контакті із засудженими має при собі "засоби спеціального призначення" (наприклад, гумові дубинки, наручники) взагалі не співпадає налагодженню нормальних відносин персонал-засуджений. **ЄКПТ вважає необхідним для пенітенціарного персоналу носити "засоби спеціального призначення" прихованими від засуджених у межах їх житлових приміщень або на виробничих ділянках.**

24. Кілька працівників виправних колоній, з якими спілкувалась делегація ЄКПТ, частково пояснили обмежене спілкування із засудженими через малу присутність персоналу виправних колоній в їх житлових приміщень або на виробничих ділянках. Але делегація ЄКПТ спостерігала цей факт у кожній із відвіданих виправних колоній. Для презентації, делегацію поінформували, що у ВК №81 на кожного з працівника припадає від 60 до 100 осіб засуджених протягом дня, і тільки 2 або 3 працівника здійснюють нагляд за житловими приміщеннями. Вночі біля 18 осіб персоналу виправних колоній спостерігають загалом за 1 100 засудженими.

Також, персонал охорони, нагляд у і безпеки працюю по 24-их змінах (з перервою на 4 годин відпочинку). У ВК №89 увагу делегації звернув факт, що декілька членів персоналу вимушені працювати підряд кілька днів і справлятися с тяжкою завантаженістю (заміна колег, які на лікарняних, додаткові обов'язки супроводу засуджених).

У цьому контексті, персонал виправної колонії не має можливості як тільки покладатися на групу окремих засуджених для допомоги дотримання правопорядку.

25. ЄКПТ має знову наголосити, що брак кадрового потенціалу і/або специфічний відвідуваність робочого місця, що впливає на зменшення можливості прямого контакту персоналу із засудженими, збільшує напруженість стосунків персонал-засуджений і впливають на порушення динаміки щодо збереження безпеки правопорядку. Також, Комітет вважає, що зазначені 24-годинні зміни негативно впливають на професійність виконання обов'язків персоналу виправної колонії.

В той же час, практика делегування обов'язків персоналу виправної колонії на самих засуджених із визначенням ролі асистування у дотримання контролю над іншими засудженими є скасування відповідальності за порядок і безпеку, які взагалі покладено на персонал виправної колонії, та наражає слабких засуджених на небезпеку з боку інших осіб.

ЄКПТ рекомендує українській владі провести детальний аналіз чисельності і/або перегрупування пенітенціарного персоналу у житлових приміщеннях засуджених і робочих

²¹ динамічне безпека є розвиток персоналом виправної колонії позитивних взаємовідносин, які базується на твердості і справедливості у поєднанні з розумінням персоналом ситуації і можливих ризиків з боку окремих засуджених

ділянках, в разі необхідності, переглянути зазначені принципи. У цьому контексті, вважається доцільним покласти край застосування 24-годинної зміни персоналу виправних колоній. Негайні кроки також мають бути з недопущення практики роботи персоналу виправних колоній протягом двох і більше змін підряд.

Одночасно, Комітет рекомендує українській владі вжити заходів з припинення практики делегування обов'язків персоналу виправних колоній на самих засуджених.

26. Взаємовідношення персонал-засуджені мають розвиватися у напрямку поліпшення соціальної інтеграції засуджених, таким чином засуджені можуть використовувати час в місцях позбавлення волі з користю для них²². Однак у більшості відвіданих виправних колоній взаємовідношення персонал-засуджені цілком орієнтовані лише на продуктивність засуджених на користь виправної колонії.²³ У ВК №25, ВК №54 і ВК №81 делегація ЄКПТ почула багато скарг засуджених на тяжку працю незважаючи на їх стан здоров'я (наприклад, праця по змінах у 14 годин 7 днів на тиждень у ВК №25, зміна більш ніж 16 годин с короткими перервами на відпочинок 7 днів на тиждень у ВК №54, або 2 чи 3 зміни по 8 годин у ВК №81). При цьому засуджені надавали письмові заяви працювати додаткові години за їх згодою і без оплати праці, тому що тільки таким чином вони могли виконати свої виробничі задачі.

ЄКПТ рекомендує що розвиток взаємовідношень персонал-засуджені мають розвиватися у напрямку поліпшення соціальної інтеграції засуджених, підготовкою їх до звільнення з попередженням рецидивів скоєння повторних злочинів у рамках спеціальних програм, націлених на їх індивідуальні потреби. Праця засуджених не має стикатися тільки з фінансовими прибутками виробництва виправної колонії (Правило 26.6 Комітету Міністрів Ради Європи, Рекомендації (2006)2, прийнятої державами-членами Європейських В'язничних Правил від 11.01.2006²⁴).

27. Делегація ЄКПТ отримала багато скарг засуджених о корупційній схемах персоналу виправної колонії (наприклад, персонал пропонував за кошти сприяти засудженому у достроково-умовному звільненню, або двійний тариф на оплату праці).

У своєму звіті від 2009 рок українська влада надала інформацію щодо антикорупційних заходів у пенітенціарній службі, навіть із застосуванням санкцій. ЄКПТ також відмічає, що новий Кодекс Етики Пенітенціарного Персоналу містить низку положень з попередження корупції. Комітет хотів би отримати оновлену інформацію із вжитих заходів з протидії корупції у діяльності ДПтС України, або інших причетних до її діяльності організацій (включаючи застосування санкцій).

с. посилення ролі служби охорони здоров'я у попередженні випадків поганого поведження

28. В деяких випадках ЄКПТ вже висвітлював важливий внесок персоналу служби охорони здоров'я у виправних колоніях у попередженні випадків поганого поведження із засудженими.

У листі від 18.01.2013 українська влада посилалась на введення нових інструкцій, які зобов'язують персонал служби охорони здоров'я у виправних колоніях в разі виявлення будь-яких пошкоджень у засудженого підготувати рапорт з детальним описом ушкоджень (розміри, розташування). Засудженому віддається копія медичного висновку. Також факт виявлення ушкоджень у засудженого має повідомлятися в прокуратуру протягом 24 годин і реєструватися у спеціальному

²² Параграф 1 і 22 Європейського кодексу етики пенітенціарного персоналу

²³ Як було дійсно пояснено делегації ЄКПТ, що виробнича продукція становить значний ресурс прибутку для виправних колоній

²⁴ далі – "Європейські в'язничні правила"

29. Це дійсно позитивні зрушення. Однак, це мало спостерігалось на практиці у відвіданих виправних колоніях. Більш із засуджених скаржилися на дуже обмежений/відмовлений доступ до персоналу служби охорони здоров'я у виправних колоніях, навіть після отримання тілесних ушкоджень. Навіть, коли засуджений таки отримував доступ до лікаря, медична конфіденційність протягом медичного огляду не дотримувалася (був присутній працівник не з числа персоналу служби охорони здоров'я у виправних колоніях), отримані тілесні ушкодження не реєструвалися, а заяви засуджених – ігнорувалися. Медичний персонал повідомив делегації ЄКПТ, що на них тисне адміністрація виправних колоній не реєструвати факти тілесних ушкоджень засуджених. Також у делегації ЄКПТ викликає стурбованість присутність працівників оперативної служби протягом медичного обстеження засуджених.

Перевірка медичної документації виявила її поверхневу підготовку. У деяких медичних файлах було зареєстровані факти, що вводять в оману (наприклад, само-членушкодження).

30. На думку ЄКПТ, діюча бездіяльність персоналу служби охорони здоров'я тільки сприяє виникненню випадків поганого поводження із засудженими. ЄКПТ закликає українську владу організувати засудженим належне медичне обслуговування відповідними фахівцями, особливо у крайніх випадках, надати всьому персоналу служби охорони здоров'я у виправних колоніях інструкції і навчання з виконання процедури медичного обстеження засуджених, а саме:

- всі медичні обстеження засуджених мають відбуватися за межами чутності осіб - тільки в разі необхідності запрошується інший персонал виправної колонії (*на відстані видимості, але не чутності*);
- письмова реєстрація медичного обстеження засудженого має містити:
 - i. детальну інформацію засудженого щодо підстави його/її медичного обстеження, опис проблеми, будь-які скарги на погане поводження;
 - ii. повний опис можливих виявлених проблем засудженого (включаючи належний опис характеру тілесних ушкоджень, знімки тощо);
 - iii. медичний висновок фахівця у світлі можливих виявлених проблем засудженого, що підтверджують його/її скарги на погане поводження;
- будь-які заяви засуджених стосовно проведення медичного обстеження, будь-які виявлені проблеми стану його/її здоров'я і відповідні медичні висновки не мають бути доступними для іншого персоналу виправної колонії або інших засуджених, крім персоналу служби охорони здоров'я (персонал служби охорони здоров'я, який проводить медичне обстеження засудженого, має повідомити членам персоналу відповідної компетенції щодо стану здоров'я засудженого, включаючи інформацію о можливих ризиках здоров'я);
- в разі реєстрації членушкоджень засудженого разом із його/її скаргою на погане поводження, що додається, (або з відсутністю особистої заяви засудженого на факт поганого поводження), запис має постійно триматися на контролі відповідних органів згідно рішення засудженого. Засуджені та їх адвокати за вимогою мають право отримати копію зазначеної реєстрації членушкоджень. Фахівці медичної служби (як і самі засуджені) не мають піддаватися будь-яким формам переслідування з боку адміністрації виправних колоній через виконання їх професійних обов'язків.

ЄКПТ також наголошує, що в разі засуджений демонструє наявність тілесних ушкоджень через погане поводження, або робить заяву персоналу служби охорони здоров'я щодо факту поганого поводження з ним, його/її має негайно оглянути фахівець з судово-медичної експертизи.

²⁵ приказ Міністерства юстиції України №710/5/343 від 10.05.2012

Також, з метою підвищення професійної незалежності персоналу служби охорони здоров'я у виправних колоніях. ЄКПТ рекомендує вжити заходів для перегляду субординації персоналу служби охорони здоров'я по відношенню до адміністрації виправної колонії. Також має бути розглянуто більш ширше залучення Міністерства охорони здоров'я до організації служби охорони здоров'я у виправних колоніях.

d. визначення обмежень і підстав, а також більш професійна підготовка персоналу із застосування фізичної сили, "спеціальних засобів" і гамівних сорочок, та належна реєстрація їх застосування

31. Застосування фізичної сили, "спеціальних засобів" (наручники, гумові і пластикові дубинки, сльозоточивий газ) і гамівних сорочок до засуджених регулюється статтею 106 Кримінально-виконавчого кодексу України і параграфами 59 і 61 Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (далі - Правила).

На думку ЄКПТ, деякі положення Правил розв'язують руки персоналу виправної колонії для зловживань (наприклад, персонал виправної колонії має повноваження застосовувати фізичну силу, наручники, гумові і пластикові дубинки, сльозоточивий газ у контексті "переведення до ДІЗО/ЛКТ, одиночних камер приміщення (карцер) ..коли персонал має підстави вважати, що засуджений може нанести шкоду собі або іншим засудженим.." ²⁶). Комітет вважає, що дані положення мають бути чітко виписані з регулюванням застосування кожного з видів силового впливу ²⁷, а не застосування одночасно всіх видів фізичних засобів: дубинки, сльозоточивий газ тощо ²⁸.

ЄКПТ рекомендує українській владі переглянути правове поле застосування фізичної сили, "спеціальних засобів" і гамівних сорочок до засуджених у рамках зауважень делегації ЄКПТ, та організувати відповідну перепідготовку пенітенціарного персоналу з цього питання. Особливо необхідно надати роз'яснення з приводу:

- коли вважається необхідним надягати наручники на окремого засудженого, вони пристібаються не дуже туго і тільки на той час, який є чітко необхідним. Засуджений не може пристібатися до будь-яких предметів; у випадку збудженої/агресивної поведінки засудженого, його поміщають під ретельній нагляд у відповідному приміщенні. Якщо засуджений знаходиться у стані емоційного збудження, персонал виправної колонії має звернутися за медичною допомогою і слідувати інструкціям фахівців служби охорони здоров'я;
- дубинки мають бути застосовані тільки в разі виникнення ризику життя або стану здоров'я засудженого, і тільки при прямій загрозі персоналу виправної колонії;
- сльозоточивий газ не може входити до стандартного комплексу екіпіровки персоналу виправної колонії і не застосовується у закритому приміщенні.

32. Делегація ЄКПТ задоволена тим фактом, що у відвіданих виправних колоніях мала змогу ознайомитись з особистими даними засуджених, а також із журналами пригод і подій, у яких реєструються випадки застосування "спеціальних засобів" і гамівних сорочок до засуджених. Однак, після вивчення зазначених журналів пригод і подій, інших відповідних документів, після розмов із засудженими та персоналом виправної колонії делегація дійшла висновку, що випадки застосування "спеціальних засобів" і/або гамівних сорочок до засуджених не реєструються взагалі. У деяких випадках, напроти була відсутня важлива інформація (тривалість терміну перебування засудженого у наручниках, регулярний перегляд через певні інтервали часу необхідності продовження застосування наручників до засудженого, подання запиту до медичного персоналу здійснювати огляд засудженого).

²⁶ акцент додається

²⁷ правило 65 Європейських в'язничних правил

²⁸ параграф 61 Внутрішніх правил розпорядку

Стисло, делегація ЄКПТ виявила, що реєстрацію застосування "спеціальних засобів" і гамівних сорочок до засуджених у журналах пригод і подій не можна вважати надійною. **Комітет рекомендує приділяти більш пильну увагу до практики застосування "спеціальних засобів" і гамівних сорочок до засуджених, які мають належним чином оформлюватися у відповідних рапортах або інших документах.**

e. забезпечення ефективності проведення розслідування справ стосовного можливих випадків поганого поведіння

33. Делегація ЄКПТ наголошувала у минулому, що важливість проведення розслідування будь-якої інформації, що вказує на випадок поганого поведіння, і, де можливо призначення відповідного покарання. Це, очевидно, може мати стримуючий ефект на тих осіб, які схильні до застосування насильства по відношенню до засуджених.

Критерій, який має використовуватися в процесі розслідування справ стосовного можливих випадків поганого поведіння із засудженими, має кваліфікуватися як "ефективний", що визначений через численні справи прецедентного права Європейського Суду з прав людини. Також цей критерій був висвітлений у 14 Загальній доповіді СКПТ, що розслідування має бути ретельним, виконуватися оперативним і належним чином. Експерти, відповідальні за проведення зазначеного розслідування, мають бути незалежними від зацікавлених осіб у справі.

34. Як було зазначено у параграфі 10, делегація ЄКПТ вже зробила негайні зауваження згідно з статтею 6 параграфу 5 Конвенції, і зверталася із запитом щодо негайного розслідування органами прокуратури ситуації з триманням засуджених у ВК №25 і ВК №81.

У зв'язку із зазначеним, делегація ЄКПТ вже висвітлювала, що прокурори очевидно стикалися з нестачею довіри з боку засуджених у зазначених виправних колоніях. Більшість із засуджених після проведення інтерв'ю повідомили, що не довіряють місцевим органам прокуратури і вважають, що подання будь-яких скарг марна справа і може мати негативні наслідки для їх подальшого відбування кримінального покарання.

35. У листі від 18.01.2013 українська влада поінформувала ЄКПТ, що органи прокуратури провели розслідування щодо фактів тримання засуджених у відвіданих чотирьох виправних колоніях разом з представниками моніторингових організацій, громадського контролю і організацій охорони здоров'я. Майже всім засудженим, які тримаються у згаданих виправних колоніях, була надана консультація у рамках даного письмового запита.²⁹ Представники моніторингових організацій і громадського контролю провели бесіди з біля 700 особами у ВК №25 і ВК №81. Лікар з медико-судової експертизи оглянув 100 осіб у ВК №25. Також комісія ДПтС України провела перевірку наданих фактів у згаданих чотирьох виправних колоніях у період з 13 по 19 грудня 2012 року.³⁰

Українська влада запевняла, що ніяких ознак недавнього поганого поведіння із засудженими у виправних колоніях не було виявлено: жодних скарг на погане поведіння від засуджених не поступало, а також судово-медичною експертизою не було виявлено жодних тілесних ушкоджень засуджених у ВК №25, жодних медичних даних або іншої інформації у медичній документації у ВК №25 і ВК №81. Також при перегляді журналів реєстрації пригод і подій не було виявлено жодних порушень щодо застосування "спеціальних засобів" і гамівних сорочок до засуджених. У той же час комісія ДПтС України у ВК №81 отримала скарги на "безтактну поведінку" і погрози застосувати фізичну силу з боку персоналу виправних колоніях, які вже там на сьогоднішній день не працює.

²⁹ Виключення ВК №54, де консультації були проведені із жінками, засудженим до довічного позбавлення волі

³⁰ Наказ Голови ДПтС України від 12.12.2012 №375-12 і наказ №840/ОД-12 від 12.12.2012 щодо організації комісії/робочої групи для перевірки ситуації тримання засуджених

36. ЄКПТ вітає готовність української влади відреагувати на негайні зауваження делегації ЄКПТ. Також заслуговує на увагу залучення до процесу розслідування представників моніторингових організацій і громадського контролю. Однак, всі надані індикатори свідчать, що розслідування не відповідає критерію ретельності.

По-перше, зрозуміло, що і органи прокуратура, і пенітенціарна служба бажали отримати результати у дуже стислий термін (тобто, у 10-денний період після візиту делегації ЄКПТ), що привело к використанню дуже сумнівних методів для проведення зазначеного розслідування (письмові опитування великою чисельності засуджених із зазначенням попередніх висновків делегації). Згідно інформації, наданої делегації ЄКПТ наприкінці візиту, можна очікувати ризик залякування засуджених з боку персоналу виправної колонії у контексті зауважень делегації ЄКПТ. Однак нічого не було зроблено у вирішенні цього питання. Як і очікувалось, ЄКПТ отримав інформацію, що засуджені були суворо проінструктовані персоналом виправних колоній для надання позитивних свідчень у рамках проведення даного розслідування. Таким чином, викликають сумніви у ефективності проведення процедури розслідування.

Також, згідно інформації ЄКПТ українська влада не отримала довіри з боку засуджених і персоналу виправних колоній, який міг би надати корисну інформацію по суті питання. Це не дивно, тому що протягом свого розслідування представники органів прокуратури супроводжував представники персоналу виправних колоній, включаючи деяких офіцерів, які були причетними до скоєння поганого поведження, і, начебто, вони не проводили бесід із засудженими наодинці.

Також, результати розслідування мають підставою інформацію, яку делегація вважає частково ненадійною.³¹

Комітет рекомендує поновити розслідування у світлі зазначених вище у параграфі 33 зауважень.

37. Що стосується ситуації з поганим поведженням з Ю. Тимошенко, викладеної у параграфі 15³², у своєму листі від 27.04.2012 ЄКПТ звертався із запитом до української влади надати повну інформацію результатів попереднього і остаточного розслідування випадку поганого поведження з боку персоналу виправної колонії при транспортуванні 20.04.2012 засудженої Ю. Тимошенко до ЦКЛ №5 у Харкові.

У своєму листі від 04.05.2012 українська влада поінформувала, що регіональні органи прокуратури і пенітенціарної служби провели розслідування і повідомили, що вперше Ю.Тимошенко поскаржилася на погане поведження 23.04.2012 регіональному прокурору після її повернення до ВК №54 (тобто, через кілька днів після можливого інциденту поганого поведження). Були опитано 80 осіб засуджених, включаючи свідків інциденту. 24.04.2012 Ю.Тимошенко показала свої тілесні ушкодження начальнику медичної частини, доктору і медсестрі, які склали відповідний рапорт. Ю.Тимошенко двічі відмовилася пройти судово-медичну експертизу 24 і 25 квітня 2012 року³³. 24.04.2012 регіональне управління ДПтС України у Харківській області вирішило, що ніяких порушень законодавства не було під час транспортування Ю.Тимошенко до ЦКЛ №5 у Харкові. 3 травня 2012 року регіональне управління прокуратури відмовило у провадженні кримінальної справи проти пенітенціарних працівників через відсутність складу злочину.

38. ЄКПТ відмітило готовність прокуратури у проведенні розслідування негайно після отримання скарги Ю.Тимошенко на погане поведження. В той же час делегація ЄКПТ під час візиту у 2012

³¹ див. параграфи 29 і 32

³² ЄКПТ відмічає про справу у Європейському Суді з прав людини у контексті заяви №49872/11 від 10.08.12

³³ заслуговує на увагу, що Ю.Тимошенко потребувала медичне обстеження (включаючи судово-медичну експертизу)

році піднімало питання чи можуть компетентні органи дотримуватися всіх зусиль для розкриття подій, що сталися.

Особливо, українська влада підкреслювала, що Ю.Тимошенко не скаржить на погане поводження з боку персоналу від 23.04.2013, причини відмови візиту її адвокату через 2 дні після інциденту досить невідомі. Також, делегація ЄКПТ отримала скарги, що наступні зустрічі з адвокатом Ю.Тимошенко записувалися на відеозйомку³⁴.

Дуже велику занепокоєність делегації у 2012 році викликало, що засуджена - безпосередній свідок інциденту- була залякана і забрала свою заяву у підтримку свідчень Ю.Тимошенко, а потім переведена іншу виправну колонію. Припускається, що прокурор не вжив достатньо заходів для проведення опитування всіх можливих свідків і не забезпечив, щоб свідчення засуджених були зроблені на добровільній підставі.

39. ЄКПТ не може зробити висновок, що "ефективне" розслідування було виконано у відповідності до всіх вимог. З одної сторони, здається, що прокурори повністю поклалися на матеріали, надані за рішенням ДПтС України, чи відкривати/не відкривати кримінальне провадження по справі. З другої сторони, необхідно врахувати відсутність впевненості багатьох засуджених у здатності органів прокуратури провести розслідування, яке відповідає такому, що належним чином розслідує випадки поганого поводження персоналу виправних колоній із засудженими (або іншим засудженим за підбурюванням персоналу виправних колоній). Наприкінці візиту у 2012 році делегація ЄКПТ зверталася з цього питання особисто до Генеральної прокуратури України.

На думку ЄКПТ, орган влади, задіяний у виконанні процедури розслідування такого роду, має задовольняти суспільну впевненість; бути не тільки незалежним, але й явно демонструвати свою незалежність від органів пенітенціарної служби та інших правоохоронних органів.

Комітет рекомендує негайно вжити заходів для створення національного спеціалізованого підрозділу, мета якої провести розслідування по всій країні будь-яких випадків поганого поводження з боку пенітенціарного персоналу (або інших засуджених за підбурюванням персоналу) або інших представників влади (наприклад, працівників міліції), та надати підтримку щодо його кадрового забезпечення з метою оперативного проведення розслідування. Також, Комітет рекомендує перевірити прозорість функціонування, у середньостроковий термін, повністю відокремленого такого підрозділу від Прокуратури України, таким чином створити незалежне агенцію з розслідування такого роду справ.³⁵

40. ЄКПТ наголошує, що вільний доступ адвокатів до засуджених має внести внесок до "ефективності" проведення розслідування випадків поганого поводження. У цьому контексті, необхідно дотримуватися обов'язкової конфіденційності зустрічі адвокатів із засудженими. Зрозуміло, що адвокат має широкі можливості надати слушну юридичну пораду засудженому, або вжити необхідних заходів, коли його підопічний начебто піддавався поганому поводженню. У цьому контексті, Комітет дуже занепокоєний, що деякі засуджені стверджують, що їм було відмовлено у праві доступу до їх адвокатів, особливо у ВК №25³⁶.

Комітет рекомендує українській владі негайно вжити заходів для забезпечення ефективного виконання права засуджених на юридичну допомогу від їх адвокатів або інших відповідних професіоналів. Доступ має бути бистрим і включати право засуджених спілкуватись з адвокатами конфіденційно (тобто, без відео- і аудіо запису або присутності пенітенціарного персоналу).

³⁴ наприклад, так звані конфіденційні розмови є поза межами вивчення кримінальних справ Ю.Тимошенко, і які переривалися персоналом виправної колонії

³⁵ у цьому контексті рекомендація викладена у параграфі 20 Доповіді ЄКПТ у 2009 році

³⁶ доступ адвокатів або інших відповідних фахівців визначений статтею 107 Кримінально-виконавчого кодексу України

41. ЄКПТ бажає наголосити, що нездатність проведення ефективного захисту постраждалих жертв і потенційних свідків випадків поганого поводження може серйозно перешкодити будь-яким спробам встановити правдивий факт його скоєння, визначити осіб, винних у скоєнні випадків поганого поводження і притягнути їх до відповідальності. **Комітет рекомендує українській владі негайно вжити заходів для забезпечення ефективного захисту засуджених-жертв або потенційних свідків випадків поганого поводження з боку пенітенціарного персоналу (або інших засуджених за підбурюванням персоналу виправних колоній), якщо це вимагають обставини, беручи до уваги рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи Rec (2005) 9 по захисту свідків або інших осіб, які співпрацюють з правосуддям, Rec (2006) 8 по захисту жертв злочинів.**

f. розвиток ефективного національного превентивного механізму

42. У своєму листі від 04.05.2012 українська влада привернула увагу ЄКПТ до започаткування процедури створення національного превентивного механізму з метою виконання своїх обов'язків згідно Факультативного протоколу до Конвенції ООН проти тортур та інших та жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, поводженню чи покаранню (далі – Факультативний протокол)³⁷. Українська влада обрала для створення базову модель "Уповноважений плюс" (тобто розширення раніше існуючих функцій Уповноваженого Верховної Ради по правах людини (далі – Уповноважений) з метою охоплення мандату національного превентивного механізму із залученням громадського сектору) і внесення поправок до Закону України "Про Уповноваженого".³⁸ Рада експертів, включаючи представників неурядових громадських організацій, була введена в дію у складі Секретаріату Уповноваженого і провела перше засідання у січня 2013 року.

43. Той факт, що Уповноважений був присутній на останній зустрічі з делегацією ЄКПТ разом із першим заступником Міністра юстиції України і виконуючим обов'язки Міністра юстиції України, є кроком вперед. Це згодом дозволило Уповноваженому направити групи представників до відвіданих делегацією ЄКПТ виправних колоній з метою відстеження процедури вирішення проблемних ситуацій, які підняла делегація ЄКПТ під час візиту. Однак, час і обмеження ресурсів перешкодили зазначеним фахівцям провести поглиблений аналіз тримання засуджених.

Необхідно приділити особливу увагу за підтримки Ради Європи, щоб створений національний превентивний механізм відповідав всім ключовим вимогам (незалежність, експертиза та досвід, питання ресурсів та інше), які закладені у положення Факультативного протоколу та опрацьовані підрозділом ЄКПТ.

В. Інші порушені питання, що раніше розглядалися

1. Ситуація з триманням жінок і чоловіків, засуджених до довічного позбавлення ("довічниками")

44. Делегація ЄКПТ протягом візиту у 2012 році перевірила стан тримання 21 жінок, засуджених до довічного позбавлення волі, які тримаються у секторі середнього рівня безпеки у ВК №54, і 38 чоловіків, засуджених до довічного позбавлення волі, які тримаються у секторі максимального рівня безпеки у ВК №89. Також, один "довічник" перебував у лікарні при ВК №81.

45. Згідно внесених змін до Кримінально-виконавчого кодексу України у 2010 році національний мінімальний стандарт житлової площі на одного засудженого було збільшено до 4 кв.м. у

³⁷ Україна ратифікувала Факультативний протокол 17.09.2006

³⁸ Поправка до Закону України №5409-VI "Про Уповноваженого по правах людини"

виправних колоніях і виховних колоніях³⁹. ЄКПТ вітає зазначені зміни.

Однак, протягом візиту у 2012 році було відмічено, що на практиці зазначеного стандарту не дотримуються у відвіданих виправних колоніях для тримання жінок і чоловіків, засуджених до довічного позбавлення. Наприклад, у ВК №54, у приміщенні із площею 12 кв.м. заплановано тримати до 4 жінок. Згадана ситуація полегшена політикою відкритих дверей у рамках даного відділення. У ВК №89 ситуація з триманням чоловіків ще гірше. Наприклад, 3 чоловіки проводять більшість часу у зачиненій камері із площею 10 кв.м. (включаючи вбудований туалет і чотири ліжка).

Комітет рекомендує українській владі негайно вжити заходів для забезпечення мінімальними стандартами житлової площі на одного "довічника" не менше 4 кв.м. у кожній виправній колонії, а саме:

- переглянути питання пріоритету передбаченого рівня наповненості у кожному приміщенні/камері для тримання чоловіків, засуджених до довічного позбавлення волі, у виправних колоніях (наприклад, ліміт кількості ліжок на одне приміщення/камеру) згідно мінімального стандарту житлової площі у 4 кв.м., переглянути загальну офіційну наповненість у зазначених виправних колоніях. Площа для санітарної зони/вбудованих туалетів не має бути включеною у калькуляцію житлової площі;
- через певні інтервали часу переглянути у всіх виправних колоніях фактичну житлову площу у приміщеннях/багато місцевих камерах для тримання "довічників".

Що стосується одиночних камер, будь-які камери такого роду повинні мати житлову площу не менш ніж 6 кв.м. (не включаючи вбудований туалет); відстань між стінами камери встановлюється не менш 2 м.

46. ЄКПТ вітає зрушення у матеріальному забезпеченні тримання жінок, засуджених до довічного позбавлення, у ВК №54 у порівнянні з 2005 роком⁴⁰. У 2012 році приміщення для жінок "довічників" були відремонтовані і обладнані відокремленим санітарним приміщенням. У ВК №89 делегація відмітила поточні ремонтні роботи у деяких камерах.

Однак, у обох виправних колоніях доступ денного світла і свіжого повітря до приміщень був обмежений, і засуджені не можуть нічого бачити крізь вікна. Також до вікон приміщень були прилаштовані прозорі плексигласові жалюзі і /або вікна було облаштовано матовим склом. Цей момент дуже проблематичний для засуджених, особливо у ВК №89, де чоловіки перебувають у камері протягом цілого дня. Також, у ВК №89 деякі туалети тільки частково мають перегородки.

ЄКПТ рекомендує вжити заходів:

- покращити доступ денного світла і свіжого повітря до приміщень осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, у ВК №89 і ВК №54;
- переглянути дизайн вікон у обох виправних колоніях, щоб засуджені мали змогу бачити крізь вікна приміщень/камер;
- забезпечити облаштування туалетів перегородками (наприклад, висотою до стелі) у камерах "довічників" ВК №89.

ЄКПТ вітає зусилля української влади з проведення ремонтів житлових приміщень "довічників" у ВК №89.

47. Майже всі "довічники" мають одну прогулянку щоденно на свіжому повітрі не менше години

³⁹ Стаття 115 Кримінально-виконавчого кодексу України

⁴⁰ Протягом 2005 року засуджені зазначеної категорії трималися у відділеннях ДІЗО/ПКТ

на день, за виключенням хворого засудженого "довічника", який тримався у лікарні при ВК №81. На думку делегації ЄКПТ, прогулянкові дворики було задовільно облаштовано, однак вони були дуже малі за площею, особливо у ВК №89 – 16 кв.м. Комітет рекомендує збільшити за площею прогулянкові дворики у ВК №89 для нормального фізичного моціону засуджених. Також у лікарні при ВК №81 необхідно переглянути режим хворих, відповідно до їх стану здоров'я, з метою організації щоденної прогулянки на свіжому повітрі не менше години на день.

48. Що стосується зайнятості протягом дня, 12 жінок "довічників" працювали у спеціальній швацькій майстерні. Більш ніяких занять для них не передбачено. Чоловіки "довічники" тримаються у камерах по 23 години на день без залучення до будь-яких програм. Шанс бути зайнятим для такої категорії засуджених є переведення до стандартного приміщення (параграф 54). ЄКПТ знову закликає українську владу розвивати спеціальні програми зайнятості для засуджених "довічників" (праця, навчання, спортивні і культурні заходи, як і цільові реабілітаційні програми).

49. ЄКПТ дуже занепокоєний, що ніяких змін після попередніх інспекційних візитів його делегації не було зроблено у перегляді дуже надмірних режимних вимог для тримання чоловіків "довічників". На засуджених систематично надягаються наручники при виводі з камери у супроводі персоналу і кінолога з службовим собакою, яка без намордника нібито супроводжує засудженого і яку спонукають гавкати.

ЄКПТ знову закликає українську владу переглянути процедуру повсякденного надягання наручників на засуджених чоловіків "довічників" у ВК №89 та інших виправних колоніях, де тримаються засуджені такої категорії. Застосування наручників має бути як виняткова міра на підставі індивідуальної і загальної оцінки ризику та потреб, яку готує спеціально підготовлений персонал.

Також, службові собаки не повинні застосуватись у повсякденній роботі персоналу охорони, включаючи прямий контакт із засудженими. В разі необхідності, відповідні положення мають бути змінені.

50. ЄКПТ також занепокоєний сучасним режимом безпеки для засуджених чоловіків "довічників", у галузі забезпечення охорони здоров'я. Як правило, "довічникам" проводять медичне обстеження через ґрати. Засуджені "довічники" стикалися із значними затримками при необхідності їх транспортування до медичних закладів поза межами сектору максимального рівня безпеки виправної колонії (очікування транспортування протягом періоду до 7 днів у дуже складному стані здоров'я) через існуючі вимоги їх супроводу співробітниками загону спецпризначення. При цьому, "довічники" залишалися у наручниках протягом всього медичного обстеження⁴¹, навіть при стоматологічному лікуванні. Медична конфіденційність також не дотримувалася і процедури проводилися у присутності осіб не з числа персоналу охорони здоров'я.

Посилені заходи безпеки мають вживатися у специфічних випадках. Однак, систематичне медичне обстеження засуджених через ґрати цілком необґрунтоване. Практика тримання "довічників" у наручниках протягом всього медичного обстеження/надання стоматологічної допомоги порушує людську гідність засуджених, запобігає розвитку належних взаємовідносин медичний персонал-засуджений, і є повністю неприйнятною для встановлення об'єктивного діагнозу щодо хворого. ЄКПТ знову закликає українську владу припинити викладену вище практику у всіх виправних колоніях для тримання засуджених чоловіків "довічників". Також, відповідні заходи мають бути вжиті стосовно дотримання медичної конфіденційності, що вже піднімалися у параграфі 30.

⁴¹ Засуджені скаржилися, що іноді вони залишаються у наручниках у своїх камерах зовсім роздягненими перед візитом до лікаря.

51. Також делегація ЄКПТ відмітила, що персонал виправних колоній продовжує тримати "довічників" у залізних клітках протягом їх зустрічей з адвокатами або іншими представниками захисту. Такий підхід може вважатися як нелюдське і принижуюче поводження, як для персоналу виправних колоній, так і самих засуджених. **ЄКПТ звертається до української влади переглянути дані положення.**

52. Тримання жінок і чоловіків, засуджених до довічного позбавлення волі, під постійним відео-спостереженням у камерах викликає занепокоєння у ЄКПТ. У ВК №89 делегація ЄКПТ помітила, що навіть санітарна зона (туалет) знаходиться відео-спостереженням.

ЄКПТ погоджується, що відео-спостереження у камерах засуджених доцільно у випадку можливого ризику їх само-членушкодження або самогубства, або якщо існують підстави вважати, що поведінка засудженого становить загрозу стану безпеки. Однак, рішення щодо застосування відео-спостереження у камері окремих засуджених має базуватися на підставі оцінки індивідуальних ризиків і відповідно регулярно переглядатися. Процедура застосування відео-спостереження має гарантувати належну приватність засудженого у процесі використання туалету/або відвідання санітарного приміщення.

Відео-спостереження є великим вторгненням у приватність засуджених і робить перебування у місцях позбавлення волі ще більш репресивним, особливо протягом тривалого часу. Відповідно, ЄКПТ проти повсякденного користування камер відео-спостереження у камерах і вважає, що даний ресурс може з користю застосовуватися, коли персонал виправних колоній взаємодіє із засудженими з високим рівнем ризику. Засуджені мають бути поінформовані про встановлення камер відео-спостереження у їх приміщеннях. Дуже важливо, щоб відео запис тривав не менше 48 годин по кожному випадку для визначення моменту інциденту, що стався.

ЄКПТ звертається до українській владі переглянути практику застосування відео-спостереження у камерах засуджених і прийняти детальні положення у світлі зазначених рекомендацій.

53. За наслідками попереднього візиту у 2009 році, були внесені зміни до порядку організації контактів із зовнішнім світом – один короткостроковий візит тривалістю до 4 годин кожні три місяці.⁴² Також, делегація ЄКПТ не отримала скарг щодо надягання наручників на "довічників" під час побачень, що є позитивним зрушенням. Однак, "довічники" до сих пір не мають право на довгострокові побачення і дуже рідкі короткострокової візити з близькими родичами, які відбуваються у боксах через скляну перегородку. **ЄКПТ звертається до українській владі внести зміни у законодавство щодо приведення юридичних підстав для надання права "довічнику" на побачення, яке надається засудженому, який відбуває покарання у відділенні середнього рівня безпеки.⁴³ Будь які обмеження мають застосовуватися тільки в разі крайньої необхідності та індивідуальній оцінці ризиків (організація короткострокового візиту через скляну перегородку, обмеження категорій відвідувачів, заборона довгострокових побачень).**

ЄКПТ вітає позитивні зміни, що відбулися в організації доступу "довічників" до телефонних розмов. Засуджені повідомили, що вони можуть здійснювати/отримувати один дзвінок на тиждень (тривалість до 15 хвилин). Однак, при цьому "довічники" залишаються у наручниках. Зміни необхідно зробити відповідно до рекомендацій ЄКПТ у 49 параграфі, враховуючи індивідуальну оцінку ризиків.

54. ЄКПТ вже попередньо критикував розміщення засуджених до довічного позбавлення волі окремо від інших категорій засуджених відповідно до законодавства України. Після візиту ЄКПТ у 2009 році до Кримінально-виконавчого кодексу України було внесено зміни, які регламентують

⁴² стаття 151 Кримінально-виконавчого кодексу України

⁴³ якнайменше один короткостроковий візит на місяць і один довгостроковий (72 години) кожні три місяці

переведення "довічників", враховуючи їх індивідуальну оцінку ризиків, з двохмісних камер до багатомісних приміщень. Таким чином, засуджений до довічного позбавлення волі залучається до низки програм зайнятості інших категорій засуджених (навчання, культурні, спортивні і розважальні заходи) після відбування 15 років від загального строку кримінального покарання, ще через 5 років його переводять з багатомісних приміщень до стандартної кімнати⁴⁴.

Протягом 2012 року багато осіб (і засуджені, і персонал виправних колоній) повідомили, що немає жодних підстав роздільного тримання "довічників" від загального числа засуджених. Однак, нові законодавчі положення все ж дають запас для маневрів ДПтС України. ЄКПТ знову наполягає, що роздільне тримання "довічників" має застосовуватися тільки після проведення індивідуальної оцінки ризиків засудженого на підставі індивідуального плану відбування покарання⁴⁵. **Комітет звертається до українській владі знову переглянути законодавство щодо роздільного тримання "довічників" від загальної числа засуджених у світлі зазначених зауважень.**

2. Застосування дисциплінарних заходів

55. Українське законодавство пропонує різноманітні дисциплінарні санкції для засуджених, які становили або становлять загрозу стану порядку і безпеки виправної колонії. Більшість посиленних дисциплінарних санкцій, які використовуються у виправних колоніях, межують від поміщення засудженого у ДІЗО строком до 15 днів (10 днів для жінок)⁴⁶, або, з метою превентивних заходів, поміщення засудженого у ПКТ строком до трьох місяців⁴⁷, або у дільницю посиленого контролю (ДПК) для реабілітаційного періоду строком до трьох місяців⁴⁸. Адміністрація виправної колонії також має можливість перевести засудженого в іншу установу з більш високим рівнем безпеки.

Незважаючи на це, відповідно до законодавства маневр адміністрації виправної колонії для призначення дисциплінарних санкцій до засуджених дуже обмежений. Деякі категорії засуджені автоматично тримаються в умовах максимального рівня безпеки і поміщаються в умови ізоляції з метою превентивних заходів протягом продовженого терміну після вироку суду на підставі скоєних злочинів. ЄКПТ має заявити свою принципову позицію, що рішення стосовно обрання рівня безпеки до окремого засудженого, як і засіб його ізоляції з метою превентивних заходів, не мають оголошуватися/або накладатися на розсуд суду – як частина вироку. Рішення щодо обрання рівня безпеки тримання або відокремлення засудженого має вирішуватися адміністрацією виправної колонії відповідно до індивідуальної оцінки ризиків засудженого, і не може бути частиною призначеного кримінального покарання. **Комітет знову посилається на свої рекомендації, що відповідні положення щодо вищезазначеного мають бути змінені.**

56. Протягом 2012 року з'ясувалося, що адміністрації відвіданих виправних колоній зазвичай вдаються у розумних межах до застосування дисциплінарних санкцій до засуджених у ВК №54 і ВК №89⁴⁹.

Напроти, делегація ЄКПТ відмітила дуже надмірне застосування дисциплінарних санкцій і/або адміністративної ізоляції засуджених у ВК №25 і ВК №81. На момент візиту делегації ЄКПТ за період у 11 місяців 2012 року у ВК №25 у ДІЗО було заповнено 651 місце і 91 місце у ПКТ, у ВК №81 за той самий період у ДІЗО – 369 місце і у ПКТ – 50. Вивчення журналів реєстрації обох виправних колоній показало випадки повторних поміщень окремих осіб у ДІЗО повторними

⁴⁴ стаття 151-1 Кримінально-виконавчого кодексу України

⁴⁵ згідно із статтею 150 (2) Кримінально-виконавчого кодексу України, "довічники" мають триматися окремо від інших засуджених

⁴⁶ стаття 132(1) Кримінально-виконавчого кодексу України

⁴⁷ стаття 132(1) Кримінально-виконавчого кодексу України

⁴⁸ приміщення камерного типу

⁴⁹ наприклад, 94 випадків поміщення засуджених у перші 11 місяців 2012 року у ВК №89. Строк тримання тривав від однієї доби до максимально 15 днів у залежності від природи скоєного злочину

періодами терміном до 30 діб без перерви. Застосування дисциплінарних санкцій (ПКТ) часто застосовувалися за незначні порушення (наприклад, 10 діб дисциплінарного поміщення за незгоду "лягати спати вчасно"). У деяких випадках накладання/застосування дисциплінарних санкцій вважається необгрунтованим (15 діб дисциплінарного поміщення засудженого у ПКТ протягом 3 місяців "за відмову здійснювати прогулянки на свіжому повітрі", 15 діб дисциплінарного поміщення за "вираження невдоволення умовами тримання").

Згідно аналізу документації делегація ЄКПТ дійшла висновку, що рішення з поміщення/продовження терміну тримання засуджених у ДПК приймалося стереотипним методом, який повторювався ("не спроможність здійснювати самоконтроль і демонструвати належну поведінку")⁵⁰.

У результаті деякі засуджені трималися ДІЗО, ПКТ і ДПК протягом тривалого періоду (у цілому – рік) з твердим впевненням, що персонал при застосуванні до них дисциплінарних санкцій керувався не принципами безпеки, режиму і дисципліни у виправної колонії, а незаконно порушував їх права.

Делегація ЄКПТ дійшла висновку, органи прокуратури дуже часто відкривають справи кримінального провадження проти засуджених, які мають численні порушення і направляють у суд подання щодо подовження строку відбування засудженим кримінального покарання (терміном до трьох років) відповідно до статті 391 Кримінального кодексу України (постійна непокора).

57. Відповідно до вищевказаного. Комітет звертається до української влади знову переглянути методи, якими діє керівництво ВК №25 і ВК №81 при поміщенні засуджених у ДІЗО, ПКТ і ДПК з метою гарантування застосування до них дисциплінарних санкцій згідно принципів пропорційності, законності, необхідності і анти-дискримінаційними. У цьому контексті, відповідна представники адміністрації мають бути суворо попереджені, що:

- термін поміщення засуджених у ДІЗО, ПКТ і ДПК має бути коротким з визначеною необхідною для покарання тривалістю, беручи до уваги думку самого засудженого, із забезпеченням засудженого копією рішення, що містить підставу для поміщення, і супроводжуючою інформацією по правам засудженого, включаючи процедуру для оскарження засудженим рішення адміністрації у незалежному органі;
- санкція дисциплінарної ізоляції засудженого має відповідати рівню тяжкості і природі скоєних порушень;
- вибір засудженого щодо вивчення чи виконуються/не виконуються його права не мають піддаватися дисциплінарним санкціям. Особливо, рішення засудженого щодо відмови здійснювати прогулянки на свіжому повітрі або його скарга на погані умови тримання не можуть вважатися порушенням дисципліни;
- в разі, якщо засуджений позитивно відбуває дисциплінарне покарання протягом 15 діб (10 діб для жінок), дисциплінарна санкція до засудженого має бути припинена на граничній межі у 15/10 діб;
- план поміщення у ДІЗО, ПКТ і ДПК має розроблюватися до кожного окремого випадку з метою вирішення питань, які вимагають тримання конкретного засудженого у даних умовах.

Необхідно вжити заходів для регулярного перегляду накладання дисциплінарних санкцій до засудженого протягом першого місяця після винесення відповідного рішення.

⁵⁰ стаття 94 (4) Кримінально-виконавчого кодексу України

3. Організація медичного забезпечення для засуджених, хворих на туберкульоз, які тримаються у лікарні при ВК №89

58. У 2012 році делегація ЄКПТ мала можливість ознайомитись з умовами організації медичного забезпечення для засуджених, хворих на туберкульоз, які тримаються у лікарні при ВК №89. Загальна чисельність пацієнтів значно зменшилась – 364 особи у 2012 році і відповідно 571 три роки назад. Зменшення чисельності пацієнтів дозволило дотриматись відповідності стандартам житлової площі у лікарнях – 5 кв.м на особу.

59. Забезпечення анти-туберкульозними препаратами здійснюється відповідно до ДОТС програм. Лабораторні приміщення та медичне обладнання у задовільному стані. Однак, робота медичного персоналу зводиться нанівець через брак туберкульозних препаратів другого ряду і антиретровірусної терапії для ВІЛ-інфікованих⁵¹. **ЄКПТ рекомендує вжити необхідних заходів з вирішення зазначеної проблеми.**

60. Медичний персонал лікарні при ВК №89 належним чином укомплектований і складається з 41 лікаря (включаючи головного лікаря, його заступника, 30 лікарів з повною зайнятістю і різних спеціалістів з неповною зайнятістю.), п'ять фельдшерів і три медсестри. Постійно чергує зміна, що складається з 2 докторів і 1 фельдшера. Незважаючи на це, медичний персонал цілком покладається на засуджених з числа господарського обслуговування для виконання деяких функцій.

ЄКПТ глибоко стурбований неприйнятною ситуацією у відділенні інтенсивної терапії, у якому тримаються тяжкохворі особи на туберкульоз і іноді у сукупності з ВІЛ-інфекцією (практично помираючі). Фактично пацієнтами цього відділення опікується персонал низької кваліфікації або просто засудженими, замість виконання своїх обов'язків з боку висококваліфікованих спеціалістів (роздача ліків іншим засудженим, проводять внутрішні крапельниці). Це цілком неприйнятно, тому що засуджені з числа господарського обслуговування також хворіють на туберкульоз і самі вимагають на отримання належного лікування.

ЄКПТ рекомендує вжити негайних заходів із збільшення числа медичного персоналу для задоволення медичного забезпечення всіх пацієнтів у відділенні інтенсивної терапії з необхідною фізичною і психологічною підтримкою останніх днів життя тяжкохворих осіб, які мають триматися у середовищі з поваги людської гідності. Більш того, Комітет рекомендує припинити практику використання засуджених з числа господарського обслуговування для виконання медичних обов'язків у ВК №89.

61. Також існує проблема, що тяжкохворі пацієнти забороняється приймати будь-яких відвідувачів перед кінцем життя. ЄКПТ рекомендує українській владі вжити негайних заходів для організації візитів родичів до тяжкохворих пацієнтів перед кінцем життя.

ЄКПТ знову повторює, що спеціальна медична комісія має готувати у короткий термін подання на звільнення тяжкохворих засуджених з фатальними діагнозами, а суд має розглядати у стислий термін презумпцію на звільнення.

4. Ситуація, що стосується Юлії Тимошенко в ЦКЛ № 5 у м. Харків

62. У ході візиту делегації ЄКПТ в Україну в 2011 році Комітет розглянув становище деяких ув'язнених в Київському СІЗО, зокрема Валерія Іващенко, Юрія Луценка та Юлії Тимошенко. У своїй доповіді про візит до цієї установи Комітет наполегливо закликав українську владу вжити

⁵¹ На момент візиту делегації ЄКПТ у 2012 році, близько 80-90 осіб з туберкульозом страждали одночасно на ВІЛ-інфекцію

всі необхідні заходи для забезпечення у майбутньому невідкладного медичного обстеження і відповідного лікування за межами пенітенціарних установ усіх ув'язнених, які цього потребують.

У 2012 році делегація ЄКПТ знову розглянула ситуацію щодо Юлії Тимошенко, яка проходила курс лікування в зоні ЦКЛ № 5 у м. Харків, що охороняється. Її лікування в значній мірі проходило під наглядом лікарів з Берлінської клініки "Шаріте" (Німеччина).

63. Наприкінці візиту делегація ЄКПТ зазначила, що надання медичної допомоги Юлії Тимошенко в ЦКЛ № 5 у м. Харків не викликає особливих зауважень. Однак, Комітет висловлює стурбованість з приводу відсутності лікарської таємниці у зв'язку з присутністю персоналу, який не входить до складу персоналу охорони здоров'я, під час проведення медичних консультацій. ЄКПТ нагадує українській владі, що медичні обстеження і процедури повинні завжди проводитися таким чином, щоб інші особи не могли чути і бачити роботу медико-санітарного персоналу з пацієнтами. Інші особи можуть спостерігати на відстані процес медичного втручання, але у кожному конкретному випадку тільки на прохання з боку персоналу охорони здоров'я. У цьому зв'язку, Комітет відзначає, що напередодні візиту його делегації конфіденційність медичного втручання була порушена розміщенням в Інтернеті відео, де показано процес лікування Ю.Тимошенко під час її перебування у лікарні.

64. Делегація ЄКПТ також підкреслила, що заходи безпеки по відношенню до Ю. Тимошенко можна вважати непропорційними. Серед таких заходів - використання постійного відео-спостереження протягом декількох місяців⁵², і постійна присутність пенітенціарних працівників в межах її палати (крім того, персонал виправної колонії здійснює нагляд в межах усієї зони в лікарні, що охороняється). У цьому зв'язку, делегація ЄКПТ висловила відношення Комітету до постійного відео-спостереження за ув'язненими⁵³.

У своєму листі від 18 січня 2013 року українська влада повідомила Комітет, що для здійснення контролю за поведінкою Ю. Тимошенко застосовуються технічні засоби контролю і відео-спостереження, що були встановлені відповідно до статті 103 Кримінально-виконавчого кодексу України. Відеокамери не встановлювалися у приміщеннях⁵⁴, що використовуються для її зустрічі з адвокатами, а також у приміщеннях, призначених для медичних процедур та санітарного обслуговування. Українська влада наголошувала, що відео-спостереження за Ю. Тимошенко здійснювалося виключно жіночим персоналом, при цьому жодних відеозаписів не робилося. Крім того, згадувалося рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 30.10.2012, який підтвердив, що здійснення відео-спостереження є законним.

65. На жаль, українська влада не змогла надати конкретну інформацію щодо оцінки реальних ризиків, що можуть виправдати використання відео-спостереження у ВК №54 або в ЦКЛ №5, а також постійну присутність пенітенціарного персоналу, що здійснює спостереження в лікарняній палаті, де знаходиться Ю. Тимошенко. Судовий розгляд питання щодо законності рішення, прийнятого пенітенціарною службою стосовно використання відео-спостереження не передбачав вивчення цього питання.

ЄКПТ зазначає, що крім постійної присутності пенітенціарних працівників не менше трьох камер були встановлені в приміщенні на додаток до шести інших камер за межами приміщення

⁵² Пані Тимошенко була під постійним відео-спостереженням з моменту її переведення до ЦКЛ №5 весною 2012 року. Слід також зазначити, що Ю. Тимошенко була під постійним відео-спостереженням і протягом попередніх місяців її перебування у ВК № 54. У зв'язку з цим, делегація відзначила, що її приміщення в цій установі було, як і раніше, оснащено камерами відео-спостереження

⁵³ Див. у цьому зв'язку пункт 52

⁵⁴ У відповідності з пунктом 103 Кримінального виконавчого кодексу, адміністрація колонії має право використовувати аудіовізуальні, електронні й інші технічні засоби для попередження втеч та інших злочинів з метою запобігання порушень порядку, передбачених законом, а також отримати необхідну інформацію про поведінку ув'язнених

(наприклад, в коридорі). Немає ясності щодо інших відеокамер, що використовувалися на момент відвідування (наприклад, в приміщеннях для медичних процедур), яке відомство (або відомства) є відповідальним(и) за ці камери (наприклад, у тій кімнаті, де персонал здійснює моніторинг відео-зображень).⁵⁵

Крім того, делегація ЄКПТ отримала інформацію, що чотири інші (неофіційні) відео- та/або аудіо-пристрої були встановлені в приміщеннях, де знаходиться Ю. Тимошенко, у тому числі в санітарній кімнаті⁵⁶. Також отримана достовірна інформація з різних джерел, що не завжди монітори відео-спостереження могли знаходитися тільки під наглядом персоналу жіночої статі.

Незалежно від достовірності цих тверджень, заходи безпеки по відношенню до Ю. Тимошенко, що застосовувалися протягом тривалого періоду часу, в тому числі під час візиту делегації ЄКПТ, вважаються нав'язливими. Крім того, не було доведено їх доцільність.⁵⁷

66. Делегація ЄКПТ також дізналася, що Ю. Тимошенко не мала доступу до прогулянок на свіжому повітрі протягом року як у ВК №54, так і в ЦКЛ № 5 у м. Харків. Вона також не отримувала необхідної допомоги для здійснення прогулянок на свіжому повітрі.

Крім того, Ю. Тимошенко зіткнулася з серйозними труднощами в реалізації свого права на побачення і здійснення телефонних дзвінків у ВК №54. Вона певною мірою, як і раніше, стикається з подібними перешкодами, перебуваючи в ЦКЛ № 5 у м. Харків.

67. Позитивним аспектом є створення на високому рівні матеріальних умов в приміщеннях перебування Ю.Тимошенко як у ВК №54, так і в ЦКЛ № 5 у м. Харків, які відвідувала делегація ЄКПТ.

* *
*

68. Однак, забезпечення матеріальних умов такого рівня ніколи не повинно сприйматися здійсненням надмірного втручання. Таке втручання, зокрема, стосувалося лікарської таємниці, недоторканності приватного життя, права на прогулянки на свіжому повітрі та надання можливості відповідних контактів із зовнішнім світом. Кожне з таких втручань викликає занепокоєння ЄКПТ, а їх сукупний ефект робить їх неприйнятними. **ЄКПТ закликає українську владу вжити невідкладних заходів щодо забезпечення конфіденційності медичної інформації, що стосується Ю. Тимошенко; заходи безпеки по відношенню до Ю.Тимошенко не повинні бути суворішими, ніж це вимагають обставини; Ю.Тимошенко треба надати можливість ефективно користуватися правом здійснювати щоденні прогулянки на свіжому повітрі; також вона повинна отримати практичну можливість контактувати із зовнішнім світом у повному обсязі, як це передбачено законодавством.**

⁵⁵ Делегація не може бути впевнена у тому, що екрани моніторингу були з'єднані з цією конкретною камерою. Ми не отримали відповіді на питання, яке відомство відповідає за їх роботу.

⁵⁶ У цьому зв'язку можна нагадати про прохання пенітенціарних працівників на адресу Ю. Тимошенко нібито припинити писати, коли вона перебуває в санітарній кімнаті.

⁵⁷ слід також зазначити, що кімната, де перебувала Ю. Тимошенко, підлягала регулярному обшуку (до чотирьох разів на день). Крім того, інші ув'язнені нібито були зобов'язані повідомляти персоналу про зміст будь-яких розмов з Ю. Тимошенко